

CAPITOLUL 1

De la reproducere la amalgam

A repeta întruna că lumea noastră este „în plină mutație”, a devenit azi un truism. Și chiar dacă toți facem o profesiune de credință din modernism, nu-i mai puțin curios să remarcăm dezechilibrul între declarațiile noastre cele mai ferme, cele mai frecvente, și modul nostru de viață, de a gândi și acționa, foarte puțin modificate. Dar dacă numai rațiunea ar fi în cauză, s-ar putea vorbi de o neînțelegere, de o eroare sau contradicție. Or nu am greși spunând că o anumită exacerbare arată că este vorba mai mult decît de o neînțelegere.

Privind mai îndeaproape, ar trebui să remarcăm că la mijloc e un „defazaj” și că înseși condițiile de comunicare sînt afectate. De aceea, de fapt, e atît de greu să ne dăm seama de acest proces. Există o diferență mare între interlocutorii care, cu toate că exprimă puncte de vedere diferite, respectă același limbaj, observă aceeași logică, fac uz de aceleași procedee, și interlocutorii

care sînt ei înșiși prost „reglați” între ei și în interiorul lor, și pentru care schimburile sînt subiecte constante de revizuire, codul, el însuși alternîndu-se în emisul emisiunii și al recepției. Astfel, vrînd nevrînd spectacolul lumii noastre devine și cel al unei confuzii extreme; și cu atît mai mult cu cît el însuși nu mai e un spectacol, deoarece confuzia este și interioară și exterioară, aparținînd atît subiectului, cît și obiectului, nemaifiind așadar numai a unuia, fiind – repetăm – la fel de prezentă în interior și în exterior. Cuvîntul confuzie trebuie deci luat nu numai în sensul unei comunicații perturbate (ceea ce ar implica și faptul că ar putea fi ameliorată), ci și al unei comunicări care nu izbutește să se stabilească, sau cel puțin care nu încetează să fie perturbată în cursul stabilizării sale și a cărei funcționare, ca rațiune de a fi, nu încetează să fie pusă în cauză.

Aceasta e ceea ce-i greu de văzut dar și mai greu de a fi făcută să fie văzută. Căci orice gîndire care se articulează, implică un minimum de mijloace comune. Or, se pare că în afara comunicării, care e un proces complex, îndelung elaborat, semnul însuși e cel ce se schimbă și în funcție de aceasta și ansamblul sistemului. De milenii, generații de pescari au pus la punct confecționarea plaselor pentru prinderea peștilor, calculîndu-le minuțios forma, dimensiunile și rezistența fiecărui ochi. Ce-ar fi însă dacă s-ar fi pretins să se utilizeze aceeași tehnică pentru captarea undelor din spațiu? E ceea ce se petrece, de altfel, adesea sub ochii noștri: în afara tehnicienilor care recurg la radar, fiecare se duce la pescuit cu echipamentul care a făcut gloria tatălui său. Nu sînt însă sigur nici eu

Însumi, formulînd în *scris* ceea ce tocmai am afirmat, că nu aș fi și eu la rîndul meu victima „defazajului”. *E vorba așadar nu atît să se constate că totul se schimbă, cît să se ajungă la conștiința că și ceea ce ne servește să constatăm schimbarea, ajunge să se schimbe*, și deci că atitudinea critică, chiar și cea mai deschisă, nu-i suficientă dacă ea însăși nu se interoghează, dacă nu-și problematizează propriile puncte de vedere, fapt însă care e foarte dificil de realizat deoarece trebuie cel puțin ca și gîndirea să progreseze.

Perplexitatea experților și a altor

Iată că de mai bine de un deceniu UNESCO se căznește să depisteze, prin intermediul anchetelor, consultărilor și al chestionarelor, noile tendințe care se manifestă în științele exacte și în așa-zisele științe umane și morale. Or, nu-i oare semnificativ că documentele de lucru subliniază toate punerea în discuție a înțelesurilor tradiționale? „*Noțiunea de disciplină este, zice-se, într-o largă măsură, o noțiune convențională și a cărei definiție teoretică este mai puțin clară decît s-ar părea.*” Departe de a da seamă de veritabilele articulații ale cercetării actuale, distincția și desemnarea domeniilor disciplinare nu constituie deci decît un cadru practic inevitabil, convenabil însă pentru a fi reținut „ca provizie”. De unde și necesitatea de-a elabora o apropiere multidisciplinară care va înnoi atît conceptele și principiile științelor sociale și umane, cît și metodele și relațiile lor mutuale.

Atari constatări pun în evidență, prin glasul colaboratorilor autorizați, din diverse

țări, faptul că ceea ce era, în general, stabilit, rezultă mai puțin din adecvarea cu realul sau adevărul, cât dintr-o instituționalizare, adică o adecvare la procesele istorice pe care le putem, pentru prima dată, compara între ele pe o mare scară.

Contestarea studențească subliniază, pe de o parte, distanțarea în continuă creștere dintre disciplinele zise universitare și mișcarea care antrenează talmeș-balmeș cunoștințe și discipline într-o aventură a cărei finalitate nu o cunoaștem, dar de care sîntem siguri că e a noastră. Nici o îndoială însă că edificiul cunoașterii tradiționale se șubrezește. Și poate că nu e vorba de a renunța la el – cum sînt unii deja tentați s-o facă – cât de a-l examina înainte de a recurge la el; în orice caz însă e cert că el nu se mai poate menține ca atare fără impostură.

Printre liniile de ruptură apar regrupări care, la fel ca structuralismul lui Lévi-Strauss, provin din știința pilot care-i lingvistica pentru a lărgi etnologia la o dimensiune generală; altele care, întocmai ciberneticii, fecundează domeniile cele mai variate (de la tirul antiaerian, pînă la controlul stocurilor și la analizele literare) sau matematicile moderne. În măsura în care matematicile clasice sînt în general simbolice, un anume semn trimițînd la un anume sens semnificat, în aceeași măsură și matematicile moderne sînt formale. Într-un sistem formal, nu există deloc preocuparea de sens și nici referirea explicită sau implicită, la un conținut semnificativ. Se studiază doar corecta succesiune a formațiilor de obiecte (nedefinite) între ele, dat fiind că la început au fost stabilite regulile alcătuirii acestor formații.”

„A analiza în mod simbolic înseamnă a traduce un conținut de sensuri în semne, a coda și a decoda un limbaj. A analiza în mod formal înseamnă a forma un limbaj care-și dezvăluie propriile reguli. Aceasta însă nu se face decît atunci cînd există posibilitatea de a-l traduce în conținuturi sau modele.”¹

Că sîntem în ajunul unei totale răsturnări, toată lumea presimte, chiar dacă nu există posibilitatea măsurării amplitudinii acesteia. Mulți însă se mulțumesc să vadă în ea o amenințare care trebuie înlăturată sau conjurată, deși primul lucru care trebuie făcut este de a o cunoaște, pentru a o stăpîni.

Învățămîntul a fost puternic zguduit – mai ales de la evenimentele din mai 1968. Și acum se pune, cel puțin, problema examenelor, programelor, structurilor, a comisiilor, a alegerilor, același freamăt străbătînd atît organele, cît și pe membrii școlii. Într-o atare situație, demersul obișnuit este „reforma”. Se multiplică deci chestionarele, consultațiile, mesele rotunde, anchetele etc. Și pe drept cuvînt. Ne putem însă întreba dacă reformele propuse, începînd cu atari proceduri, țin în mod suficient cont de răsturnarea în curs. Se imaginează adesea că disciplinele tradiționale înseși pot fi „ameliorate”. Or, e evident că retușurile, chiar numeroase, nu modifică deloc tabloul, putîndu-ne chiar teme ca nu cumva să sfîrșească prin a-l machia. Din aceasta provin însă neînțelegerile reciproce: reformatorii se miră pe bună dreptate că studenții se arată atît de neîncrezători față de intențiile lor, după cum și studenții se miră că reformatorii s-ar putea mulțumi cu simple acomodări. Dificultatea de a comunica purcede însă

din sfârșirea sistemului nostru de semne. Toate raporturile stabilite simt deci sfârșite, pentru că nu există nimic care să nu fie, în funcționarea socio-culturală, mai întâi și întotdeauna, chestiune de semne.

În această atmosferă caracterizată printr-o permanentă neliniște, se conturează o dublă tendință: pe de o parte, cea a creșterii generale a scenelor de violență, cu toate pagubele ce rezultă din ele și cu stupefactivitatea implicată. Or, aceasta dovedește, dacă ar fi nevoie să dovedească, că limbajul, instrument de comunicare prin excelență, nu mai corespunde situației și că, incapabil de a vehicula pasiuni și sentimente, cedează locul acestui fel de prelingvistică care sînt gesturile de la care în fond se pot aștepta atît lovituri, cît și mîngîieri. Pe de altă parte, reflecția tinde din ce în ce mai mult să caute în modelele „științifice”, instrumentele capabile de a face față situației. Și deoarece prin atari modele omul trebuie să domine natura, pare greu de crezut ca ele să nu le vină de hac și dificultăților actuale. A transpune însă pur și simplu principiile și metodele științelor exacte și naturale științelor așa-zise morale și umane, presupune a stîrni mari rezerve, chiar și din partea spiritelor elevate, zice Lévi-Strauss:

„Autorul prezentului articol și-a consacrat viața întregă practicii științelor sociale și umane. El nu se sfiește însă să recunoască, că între acestea și științele exacte și naturale nu ar exista o paritate; că unele sînt științe iar altele nu și că dacă se numesc la fel, aceasta se-ntîmplă în virtutea unei ficțiuni semantice și a unei speranțe filosofice lipsite de temei, potrivit căreia însă paralelismul implicat de

cele două anchete, chiar și numai la nivelul enunțului, trădează o viziune imaginară a realității”.²

Ne-am putea alarma de o situație care pare fără ieșire. Ne-am mai putea însă și întreba dacă modul de a pune problemele prin intermediul *faptelor* și al *datelor* nu revelează procedurile care pot fi implicate și chiar trebuie să fie? Să presupunem însă că există și altele, de care în general se ține prea puțin cont și care joacă un rol mai important decât ne-am putea imagina: e tocmai ipoteza pe care o pun la începutul acestei cărți, alegînd domeniul artei pentru a o verifica, cu speranța că și alte domenii se vor clarifica progresiv în lumina acestei căutări.

Arta ca post de observație

Mai întîi întrebarea: cum se creează azi arta? Prin aceasta înțelegînd însă să consider, nu atît mijloacele tehnice utilizate de artiștii contemporani, cît mai ales: cum *ceea ce se numește artă începe să existe pentru mine, pentru alții, pentru noi?* Cum se ajunge să se utilizeze termenul, referitor la anumite „obiecte”, care ne sînt oferite și pe care nimic nu le desemnează la o primă abordare ca obiecte de artă... Chestiunea implică de fapt o problemă iritantă care se escamotează aproape întotdeauna și care în fond poate fi redusă la aceasta: nimeni nu se îndoiește că Rembrandt este un foarte mare artist; nimeni nu se mai îndoiește că el a trăit în secolul XVII, că a reprezentat pictura olandeză..., nimeni nu se mai îndoiește că geniul său luminează istoria omenirii, nimeni nu se îndoiește

etc. ... și am putea continua astfel încă multă vreme cu Rembrandt. Cu numeroși alți artiști. Cu toți însă? Da, cu Rubens, cu Delacroix, cu Van Gogh, cu Matisse... Dar oare și cu Rauschenberg, cu Raysse, cu Arman, cu Tinguely?

Unii cititori se vor întreba poate cine sînt aceste nume, alții poate le vor mai fi auzit, știind mai mult sau mai puțin despre ei. Criticii de artă, ei vor găsi întrebarea impertinentă, iar alții, printre care cei mai avertizați, vor disputa aprig meritele respectivilor artiști în care mulți iubitori de artă se mărginesc să vadă niște surse de amuzament întreținute de modă.

Aici e însă locul nimerit pentru a marca evidența, atît de nebăgată în seamă, că artistul nu-i nici prin fire nici prin decret artist și că opera sa se distinge de obiectele naturale numai în urma unei asimilări sociale și că spre deosebire de lucrurile naturale, *arta se constituie printr-un proces complex; pe scurt noi fiind cei care o constituim, făcînd în același timp și parte din proces.*

Neștiind aceasta sau neținînd seama de acest lucru, se pornește de la ideea, atît de eronată, că arta e întotdeauna înțeleasă cînd se abordează și că ajunge deci să studiem un obiect al cunoașterii sau un domeniu, ca și cum atenția s-ar fixa dintr-o dată asupra unui corpus sau element referențial stabilit. Nu-i însă nimic din toate acestea. Cine zice constituție, zice ansamblu de fenomene sociale, psihologice, științifice, estetice, materiale, ale căror condiții și moduri de asamblaj trebuie să fie clarificate și face să repetăm: orice considerație care omite această etapă, o ignorează sau o neglijează, revelă un viciu

Cuprins

UN CONCEPT NOU: TEHNOCULTURA.....	5
CUVÎNT ÎNAINTE	19
INTRODUCERE.....	29
CAPITOLUL 1. De la reproducere la amalgam	43
CAPITOLUL 2. De la silex la satelit.....	81
CAPITOLUL 3. De la arta făcută la arta care se face.....	122
CAPITOLUL 4. De la cultura fixă la cultura mobilă.....	157
CAPITOLUL 5. De la salon la întreprinderea de informare	193
CAPITOLUL 6. De la reflecția în siguranță la reflecția riscată.....	222
CAPITOLUL 7. De la unicomunicare la multicomunicare.....	257
CAPITOLUL 8. O nouă dimensiune: de masa difuziunea.....	285

CAPITOLUL 9. De la esență la comunicare.....	317
CAPITOLUL 10. Un fenomen de transculturație generalizat.....	352
CAPITOLUL 11. Întâmpinarea interferențelor	382
CAPITOLUL 12. Corpul, limba, multimedia	415
CAPITOLUL 13. De la unidisciplinar la multidisciplinar	446
CAPITOLUL 14. De la agricultura la tehnocultură	475
CAPITOLUL 15. Educație și noi demiurgi.....	505
NOTE	557